

DİJİTAL KÜLTÜR, ÖZGÜRLÜKLER VE SINIRLARI ÜZERİNE*

Özgür SEMİZ **

Özet: Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki bütün gelişmeleri kapsayan bir olgu olarak dijitalleşme; günümüzde bilgi ve kültür ürünlerine erişim, iletişim ve ifade özgürlüklerinin deneyimlenme alanlarını daha önce hiç olmadığı kadar genişletirken, iletişim yöntemlerimiz ve kendimizi ifade biçimlerimizi, iş, yönetim, eğitim, öğretim ve öğrenme süreçlerimiz ile üretim ve tüketim kalıplarımızı da olağanüstü bir şekilde dönüşüme uğratmıştır. Dijitalleşme olgusu yarattığı bu dönüşümler yanında, doğasında barındırdığı birtakım riskler ve sınırsızlığın ortaya çıkarabileceği olumsuzlukların önüne geçmek bakımından da yeni sınırların tanımlandığı yeni mecraları ve hukuki kodları beraberinde getirmiştir.

Anahtar kelimeler: Dijitalleşme, dijital kültür, dijital dönüşüm, teknoloji, bilişim, içerik, içerik üretimi, sosyal medya, yeni medya, web, internet, kişisel veri, veri koruma, kişisel verileri koruma, telif hakları, fikri mülkiyet, birey, toplum, özgürlükler, güvenlik, hukuk, hukuk sistemi.

* İlk olarak **ICT Media – Bilgi, İletişim Teknolojileri ve Enerji Dergisi, Şubat 2019 Sayısı**'nda yayımlanan bu Makale gözden geçirilerek bu platformda tekrar yayımlanmıştır.

** M.Sc., LL.M., Ph.D. ad., Bakanlık Müfettişi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı, Ankara Üniversitesi Misafir Öğretim Görevlisi (Fikri Hukuk), Ankara Üniversitesi Fikri ve Sınai Haklar Araştırma ve Uygulama Merkezi – FİSAUM Merkez Kurulu ve Yönetim Kurulu Üyesi.
e-posta: semiz.ozgur@gmail.com

DİJİTAL KÜLTÜR, ÖZGÜRLÜKLER VE SINIRLARI ÜZERİNE

Dijital dünyanın olanaklarıyla birlikte insan artık fiziki dünyanın rutini olan uzun bekleyişler ve gecikmelerin yarattığı sabırsızlıklara yabancıydı...

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki bütün gelişmeleri kapsayan bir olgu olarak dijitalleşme bilgiyi fiziki dünyanın mekân ve zaman sınırlarından kurtarmak suretiyle birey, toplum, ekonomi, iş ve devlet hayatında radikal değişimler ortaya çıkardı. Bu değişimler ile birlikte iletişim yöntemlerimiz ve iş yapma biçimlerimiz, yönetim, koordinasyon, eğitim, öğretim ve öğrenme süreçlerimiz, ticaretin şekli ve kanalları, tüketim kalıplarımız, bilgi ve kültür ürünlerinin üretimi, dağıtımı, depolanması ve bu ürünlere ulaşma ya da tüketme biçimlerimiz de olağanüstü bir şekilde dönüşüme uğradı.

Dijital teknolojiler öncesinde fiziki dünyanın zaman ve mekân sınırları her türlü bilgi ve fikrin işlenmesi, arşivlenmesi, paylaşımı ve ifade edilme olanaklarının da sınırlarını belirlemekteydi. Bireyler daha önce fiziki dünyanın imkânları dâhilinde toplumun geneline karşı kendilerini ifade etmek, duygu ve fikirlerini aktarmak yolunda dergi, gazete, radyo ve televizyon gibi geleneksel basın ve yayın araçlarına ihtiyaç duymakta, bu mecralara ulaşabilmek bakımından gerek madden gerekse zaman ve mekân yönünden maliyetler ile karşı karşıya kalmaktaydı. Bu tür araçlara küçük maliyetlerle serbestçe ulaşım ve kullanım ise herkes için mümkün değildi. Bu bağlamda, bireylerin bilgiye ulaşma, kendilerini ifade etme, elindeki bilgi ve fikirleri işleme, depolama ve yayma kabiliyeti fiziki dünyanın maddi, teknik ve fiili kısıtları ile çevriliydi.

Dijital teknolojilerin getirdiği olanaklar ile birlikte her birey daha önce hiç olmadığı kadar bir yayıncı, bir yazar, bir içerik sağlayıcısı, bir arşivci, bir haber programcısı veya bir muhabire dönüştü; elindeki akıllı telefonlarından ve tabletlerinden, ev ve ofislerindeki bilgisayar ekranlarından herhangi bir konuda dünyanın herhangi bir noktasında üretilmiş bilgi ve içeriğe istediği yer ve zamanda anlık olarak ulaşma ve yine elindeki bilgi ve fikirleri anlık olarak bütün dünyaya aktarma kabiliyeti kazandı. Dijital dünyanın olanaklarıyla birlikte insan artık fiziki dünyanın rutini olan uzun bekleyişler ve gecikmelerin yarattığı sabırsızlıklara yabancıydı.

Bu süreçte, X (1965-1979) ve Y (1980-1999) kuşakları fiziki dünyadan dijital dünyaya geçiş yapan ve yaşam deneyimini sayısallaşmış dünya ile kolayca uyumlaştıran; uyumlaştırmaya çalışan veya bu uyumda güçlük çeken kuşaklar olarak karşımıza çıkarken, Z kuşağı olarak adlandırılan 2000 yılı ve sonrası doğumlular ise bu dijitalleşme olgusunun içinde doğup doğrudan bu dünyayı deneyimleyen kuşaklar oldu.

Bilgiye erişim imkânları ile bilginin üretim, depolama ve dağıtım kanallarındaki bu radikal değişim yukarıda değinilen olanakları beraberinde getirirken, aynı zamanda verili bir anda, belli bir konuda binlerce malumatın ortalıkta dolaşmasına, kaynağı belirsiz bilgi bombardımanı ile karşı karşıya kalınmasına da neden oldu; bu yönüyle bilgi kirliliğini de beraberinde getirdi. Dijital dünyanın zaman ve mekân yönünden engel barındırmayan doğası ile gerçek kimliklerin ve lokasyonların daha kolay gizlenmesine ve değiştirilmesine imkân veren sanal yapısı da bilginin üretim ve dağıtım kanalları üzerindeki kontrolü ortadan kaldırdı. Bu yönüyle dijitalleşme kişi hak ve özgürlükleri ile bireysel ve toplumsal menfaatleri tehdit eden, kişi ve kurumlara maddi ve manevi zararlar veren suçların⁽¹⁾ daha kusursuz, yoğun ve sistematik ölçekte işlenmesi gibi olumsuzlukları da beraberinde getirdi. Bu bağlamda, dijital dünyanın özgür ve sınır tanımayan kaotik doğası fiziki dünyanın kurallarına göre şekillenen geleneksel hukuki düzenlemelerde de bir takım değişiklikler yapılması ihtiyacını ortaya çıkardı.

Tüm bu gelişmelerin bir sonucu olarak günümüzde, bireyler ve kurumların attıkları adımların etik ve hukuki olarak kabul edilebilir düzeylerde kalması, hakların bu alanda daha etkin korunması, hak ihlali durumunda sonuçlarıyla birlikte ortadan kaldırılması ve müeyyideye bağlanmasını tesis eden veya ülkeleri bu yönde düzenleme yapmaya yönlendiren yeni hukuki kodlar da bütün dünyada ortaya çıkmaya başladı.⁽²⁾ Ülkemizde de son yıllarda

¹ Bu kapsamda, 5237 Sayılı Türk Ceza Kanununda tanımlanan Hakaret sövme, şantaj (TCK md. 125), Haberleşmenin gizliliğini ihlal (TCK md. 132), Kişiler arasındaki konuşmaların kayda alınması, dinlenmesi (TCK md. 33), Özel hayatın gizliliğini ihlal (TCK md. 134), Kişisel verilerin kaydedilmesi (TCK md. 135), Verileri hukuka aykırı olarak verme veya ele geçirme (TCK md. 136), Halk arasında korku ve panik yaratmak amacıyla tehdit (TCK md. 213), Suç işlemeye tahrik (md. 214), suçu ve suçluyu övme (md. 215), Halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama (md. 216), Kanunlara uymamaya tahrik (md. 217), İftira (md. 267), Başkalarına ait kimlik veya kimlik bilgilerinin kullanılması (md 268), Ses veya görüntülerin kayda alınması (md. 286), Cumhurbaşkanına hakaret (md. 299), Devletin egemenlik alametlerini aşağılama (md. 300), Türk millerini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Devletin kurum ve organlarını aşağılama (md. 301), uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma (md. 190), Tehdit (md. 106), Şantaj (md. 107), Bilişim sistemine girme (md. 243), sistemi engelleme, bozma, verileri yok etme veya değiştirme (md. 244) ve Müstehcenlik (md. 226) gibi suçlar ile 5816 Sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun kapsamında düzenleme konusu yapılan suçlar ve 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile korunan menfaatlere karşı işlenen suçlar örnek olarak gösterilebilir.

² Uluslararası alanda ortaya çıkan bu tür düzenlemelere; 2001/29/EC Sayılı Bilgi Toplumunda Telif Hakları ve Bağlantılı Hakların Belirli Yönlerinin Uyumlaştırılması Hakkında Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi, 2002/58/EC sayılı Elektronik Haberleşme Sektöründe Kişisel Verilerin İşlenmesi ve Özel Hayatın Gizliliğinin Korunmasına İlişkin AB Direktifi, 2000/31/EC sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesine Dair

bir taraftan mevcut yasal düzenlemelere bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin yarattığı sonuçları karşılayan hükümler işlenirken, diğer taraftan 5187 Sayılı Basın Kanunu (2004), 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun (2007) ve 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (2016) gibi yeni hukuki belgeler ortaya çıktı.

Dijital dünyanın mümkün kıldığı bilginin her yerde ve her an ulaşılabilir olması, bu bilginin mutlak doğru olduğu anlamına geliyor mu? Yine bu durum, dijital dünyadan elde ettiğimiz verileri istediğimiz gibi ve istediğimiz yerde kullanabileceğimiz anlamına geliyor mu?

Dijital ortamlarda paylaşım/iletme konu olan veri, bilgi, malumat, haber ve fikirler gibi içeriklerin üretimi, kullanımı ve iletimi üzerindeki haklar ve sınırlar nelerdir?

Kendi ürettiğimiz içerik üzerinde ne tür haklarımız var?

Başkalarına ait içeriklere ilişkin olarak nelere dikkat edilmeli?

Dijital mecralarda işlediğimiz ve ilettiğimiz içerik kişi hak ve özgürlükleri ya da kamu düzeni bakımından sakıncalar ya da riskler barındırıyor mu?

Her hangi bir internet sayfasında veya daha somut bir ifadeyle, örneğin Facebook, Twitter, YouTube ve Instagram gibi sosyal medya mecralarında başkasına ait bir içeriği, fotoğrafı veya resmi dilediğimiz gibi paylaşabilir miyiz?

Bir başkasına ait bir romanı, makaleyi, fotoğrafı, müzik veya sinema eserini ya da kişisel bir veriyi her hangi bir internet mecrasında serbestçe iletme konu edebilir miyiz?

Her hangi bir internet haber sitesi üyelik sistemi ile çalışan haber ajanslarına veya her hangi bir elektronik gazeteye ait haber ve görselleri serbestçe alıntılanmak suretiyle kendi web sayfasında yaptığı haberlerde kullanabilir mi? Ya da bu haberleri kopyalayabilir mi?

Bir kreş, anaokulu, kolej ya da üniversite kendi web sayfalarında öğrencilerinin fotoğraflarını onlardan izin almadan dilediği gibi yayımlayabilir mi?

Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi, 2016/679 Sayılı Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü, 95/46/EC Sayılı Kişisel Verilerin İşlenmesi ve Serbest Dolaşımı Bakımından Bireylerin Korunmasına İlişkin Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi Direktifi örnek teşkil etmektedir.

Dijital mecralarda hak ihlali veya bir suç fiili ortaya çıkması durumunda, kimlerin, hangi sıfatla hukuki ve cezai sorumluluğu doğar?

İşte bu ve benzeri sorulara vereceğimiz cevaplar; 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, 5187 Sayılı Basın Kanunu, 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ve benzeri diğer düzenlemelere referansla ortaya çıkacaktır. Bu düzenlemeler, tıpkı gündelik yaşamımızda olduğu gibi dijital mecralarda attığımız adımlar ve bıraktığımız izlerde de bireysel haklar ve toplumsal düzen bakımından nelerin kabul edilebilir ve nelerin kabul edilemez olduğu hususlarında normlar içermektedir.

Bu çerçevede, dijital mecralarda her birey ve kurum kendi özgürlük alanı içerisinde her türlü bilgi ve fikrin kullanımı ve paylaşımında bir yandan kişisel verilerin mahremiyetinin korunmasına hassasiyet gösterirken, diğer yandan kişi hak ve özgürlüklerine müdahale edebilecek, toplumsal düzenin bozulmasına neden olabilecek tutum ve davranışlardan da kaçınması gerekmektedir. Dijital dünyaya dair bir diğer önemli husus ise; bu dünyanın önemli bir parçası haline dönüşen sosyal medya hesaplarımızın istemediğimiz kişilere veya genele karşı kapalı tutulma özellikleri olsa da bu hesapların kişisel özel alan olmadığıdır. Belli takipçi kitlesine sahip bu hesaplarda yapılan her paylaşım, somut olarak ölçümlendirilemeyecek bir çevrede etkiler yaratır, mesajlar verir; kendimizin veya bir başkasının kişisel bilgilerini, verilerini ya da gündelik pratiklerini kamuya yansıtır. Bu bağlamda, dijital dünyada bilgi, haber, video, fotoğraf, görüş ve düşünce gibi her türlü içerik girişi ve paylaşımının etkileri sadece özel bir alanda ya da sınırlı denebilecek bir sanal çevrede sonuç doğurmaz; fiziki dünyada da sınırları belirsiz bir kamusal alana taşar. Bu nedenle, dijital mecraların sınırları aşan doğası gereği bu mecralarda yapılan her türlü veri girişi, her türlü içerik paylaşımı ve bu suretle yaratılan sonuçlar, fiziki dünyadaki benzer fiillere göre daha geniş çaplı, daha yoğun, yaygın ve sistematik etkiler ortaya çıkarır. Bahse konu fiiller olumsuz nitelikte ve hukuksuz ise sonuçları da dış dünyada daha ağır şekilde somutlaşabilecek bir potansiyel taşır.

Bu itibarla, dijital alan ve mecralar sınırsız özgürlük ve serbesti içeren bir yapıya sahip olmadığı gibi riskler de barındırmakta olup, kullanımı sorumluluk gerektirmektedir. Aksi bir durum, kişisel güvenliğimizi riske atabilecek, kişi ve kurumların kişisel, maddi ve manevi menfaatlerine zarar verebilecek, kamu düzenini bozabilecek ve mağduriyetler yaratabilecek sonuçlar doğurabilecektir. Böyle bir durumda, hukuk ve ceza sistemi ihlal edilen menfaatlerin ve bozulan kamu düzeninin yeniden tesisi bakımından çeşitli telafi ve müeyyide mekanizmaları ile devreye girecektir.

Tüm bu hususlar bağlamında, sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki dijital dünya bireyleri fiziki dünyaya özgü zaman ve mekân engellerinden bağımsız kılarak bilgiye ve kültür ürünlerine erişim hakkı ile içerik üretimi ve paylaşımı bağlamında şekillenen ifade özgürlüğü gibi kişisel hak ve özgürlüklerin deneyimlenme alanlarını ve yoğunluğunu daha önce hiç olmadığı kadar genişletirken, doğasında barındırdığı birtakım riskler ve sınırsızlığın yaratabileceği olumsuzlukların önüne geçmek bakımından da yeni sınırların tanımlandığı yeni mecraları ve hukuki kodları beraberinde getirmiştir.

KONUNUN HUKUKİ BOYUTUNU İLGİLENDİREN BAZI DÜZENLEMELER

Ulusal Metinler

1982 Anayasası

4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu

5187 Sayılı Basın Kanunu

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu

5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun

5816 Sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun

5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu

6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu

6563 Sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkındaki Kanun

6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu

6769 Sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu

Uluslararası Metinler

108 Sayılı Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunması Sözleşmesi (Avrupa Konseyi)

181 Sayılı Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunması Sözleşmesi'ne Ek Denetleyici Makamlar ve Sınıraşan Veri Akışına İlişkin Protokol (Avrupa Konseyi)

1883 tarihli Sınai Mülkiyet Haklarının Korunmasına İlişkin Paris Sözleşmesi

1886 tarihli Edebiyat ve Sanat Eserlerinin Korunmasına İlişkin Bern Sözleşmesi

1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

1980 tarihli Özel Yaşamın Korunması ve Kişisel Verilerin Sınır Ötesi Akışına İlişkin Rehber İlkeleri (OECD)

1990 tarihli Bilgisayarla İşlenen Kişisel Veri Dosyalarına İlişkin Rehber İlkeleri (Birleşmiş Milletler)

1994 tarihli Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Sözleşmesi

1996 tarihli WIPO Telif Hakları Sözleşmesi

2000/31/EC sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesine Dair Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi

2001/29/EC Sayılı Bilgi Toplumunda Telif Hakları ve Bağlantılı Hakların Belirli Yönlerinin Uyumlaştırılması Hakkında Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi

2002/58/EC sayılı Elektronik Haberleşme Sektöründe Kişisel Verilerin İşlenmesi ve Özel Hayatın Gizliliğinin Korunmasına İlişkin AB Direktifi

2016/679 Sayılı Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü

95/46/EC Sayılı Kişisel Verilerin İşlenmesi ve Serbest Dolaşımı Bakımından Bireylerin Korunmasına İlişkin Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi Direktifi